

LIUDYTOJO APKLAUSOS REGLAMENTAVIMO BAUDŽIAMOJO PROCESO
KODEKSE IR TAIKYMO PRAKTIKOJE SANTYKIO PROBLEMOS

Eglė Šapalaitė *

Vilniaus rajono apylinkės prokuratūra
H. Manto g. 4, LT-09318 Vilnius
Telefonas 273 36 39
Elektroninis paštas egle.sapalaitė@prokuratūros.lt

Pateikta 2007 m. vasario 13 d., parengta spausdinti 2007 m. vasario 19 d.

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjamos liudytojo apklausos reglamentavimo Baudžiamojo proceso kodekse bei liudytojo apklausą reglamentuojančių normų taikymo praktikoje problemos. Siekiama atskleisti reglamentavimo įstatymais spragas, suformuluoti teorines ir praktikoje kylančias liudytojo apklausos problemas, pasiūlyti šių problemų sprendimo ir kai kurių baudžiamojo proceso normų tobulinimo variantus. Daugiausia dėmesio skiriama parodymų leistinumui principo įgyvendinimui, savęs nekaltinimo privilegijos užtikrinimui, liudijimo imunitetų analizei bei ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų pagarsinimo teisme problemoms.

Straipsnyje analizuojamos žmogaus teisių apsaugos problemos, kylančios apklausiant asmenis kaip liudytojus ikiteisminio tyrimo metu. Siūloma numatyti galimybę apklausti asmenį kaip liudytoją, kai ikiteisminio tyrimo medžiagoje yra duomenų, kad jis gali būti padaręs nusikalstamą veiką, bet duomenų nepakanka, kad asmuo būtų apklausiamas kaip įtariamasis. Šiam liudytojui siūloma užtikrinti teisę turėti gynėją bei teisę neduoti parodymų prieš save, taip pat suteikti jo šeimos nariams arba artimiems giminaičiams imunitetą nuo pareigos liudyti.

Nagrinėjant liudijimo imunitetus, siūloma išplėsti asmenų, kuriems suteikiamas liudijimo imunitetas, sąrašą, įtvirtinti liudijimo imunitetą Seimo nariams. Be to, pateikiamas siūlymas atleisti nuo pareigos liudyti asmenis apie įslaptintos informacijos statusą turinčius duomenis be atitinkamo paslapčių subjekto leidimo paviešinti įslaptintą informaciją.

Formuluojamos liudytojo ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų ikiteisminio tyrimo teisėjui, taip pat ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui, pagarsinimo praktinės problemos. Siūloma suteikti galimybę teismui balsu perskaityti mirusio, dingusio be žinios, ilgam išvykusio gyventi į užsienį, dėl sunkios ligos negalinčio atvykti į teismo posėdį liudytojo ir liudytojo, kurio buvimo vieta nežinoma, parodymus ir jais remtis nuosprendyje, net jei jie duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui.

Liudytojo apklausą reglamentuojančios teisės normos nagrinėjamos lyginamoju aspektu, siūlymai dėl BPK normų tobulinimo pateikiami remiantis užsienio šalių baudžiamojo proceso normų analize.

Pagrindinės sąvokos: liudytojo apklausa, savęs nekaltinimo privilegija, liudijimo imunitetai, parodymų leistinumas.

IŽANGA

Liudytojo apklausa yra dažniausias ikiteisminio tyrimo ir įrodymų tyrimo teismo nagrinėjimo metu veiksmas, be kurio faktiškai neištiriama nė viena baudžiamoji byla. Liudytojo apklausos reglamentavimas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) [1] nepateikia visų klausimų, su kuriais susiduriama praktikoje, sprendimų.

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros doktorantė.

Šio straipsnio tikslas – taikant sisteminės analizės, lyginimo, kritikos ir dokumentų analizės metodus, liudytojo apklausą reglamentuojančias BPK normas sugretinti su liudytojo apklausos taisyklių reglamentavimu užsienio valstybėse, palyginti mokslinius teiginius ir skirtingų autorių nuomones šia tema ir suformuluoti teorines bei praktikoje kylančias liudytojo apklausos problemas. Siekiama pateikti siūlymus dėl šių problemų sprendimo ir baudžiamojo proceso normų tobulinimo.

Rengiant straipsnį naudotasi normine medžiaga: BPK ir kitais norminiais aktais, Norvegijos Karalystės, Vokietijos ir Rusijos Federacijų, Prancūzijos Respubli-

kos ir kitų užsienio šalių baudžiamojo proceso įstatymais, taip pat Lietuvos ir užsienio moksline literatūra.

Šiame straipsnyje liudytojo apklausos problematika nagrinėjama labiau praktiniu aspektu, daugiausia dėmesio skiriama savęs nekaltinimo privilegijos įgyvendinimo klausimams, liudijimo imunitetų analizei, parodymų pagarsinimo teisme problemoms. Liudytojo instituto teorinei analizei Lietuvos mokslininkai skyrė santykinai nemažai dėmesio, todėl straipsnyje teorinės sąvokos nagrinėjamos tik tiek, kiek tai reikalinga analizuojamoms problemoms atskleisti bei jų sprendimų siūlymams pagrįsti.

1. LIUDYTOJO PARODYMŲ LEISTINUMAS

Įrodomosios informacijos leistinumo užtikrinimas atliekant liudytojo apklausą ikiteisminio tyrimo metu reiškia faktinių duomenų, žinių, informacijos, turinčios reikšmės nusikalstamai veikai ištirti, gavimą tik iš tinkamų procesinių šaltinių, deramų procesinių įrodinėjimo metodų taikymą, įstatyme nustatytos ikiteisminio tyrimo veiksmo atlikimo tvarkos užtikrinimą. BPK numatomos liudytojo parodymų leistinumo taisyklės, kai asmenys negali būti apklausiami kaip liudytojai, o jų parodymais negali būti grindžiama kaltinamojo kaltė.

Liudytojo teisumą duoti parodymus, t. y. protinį gebėjimą liudyti baudžiamajame procese, turi kiekvienas asmuo, tačiau liudytojais negali būti asmenys, neturintys liudytojo veiksnumo, t. y. dėl amžiaus, fizinių arba psichinių trūkumų negalintys suvokti bylai reikšmingų aplinkybių. Visų kitų asmenų galėjimą būti liudytojais nulemia ne asmeninės savybės, o žinojimas kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių (BPK 78 str).

BPK 83 straipsnis įtvirtina liudytojo parodymų privalomumą, t. y. liudytojo pareigą duoti teisingus parodymus apie tai, kas jam žinoma apie reikšmės bylai išspręsti turinčias aplinkybes. Faktiškai kiekvienas duoti parodymus gebantis asmuo gali juos duoti, tačiau nebūtinai privalo liudyti.

Lietuvos baudžiamajame procese numatytos liudytojo parodymų privalomumo principo išimtys, kurias derėtų aptarti smulkiau.

1.1. Savęs nekaltinimo privilegija

Svarbiausia aplinkybė, dėl kurios asmuo negali būti apklausiamas kaip liudytojas, įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje kaip draudimas versti duoti parodymus prieš save¹ [2]. Vadina moji savęs nekaltinimo privilegija pirmą kartą buvo suformuluota *common law* sistemoje kaip taisyklė, kad liudytojas neprivalo duoti parodymų, dėl kurių galėtų kilti jo paties baudžiamoji atsakomybė [4, p. 419]. Savęs nekaltinimo privilegiją sudaro iš dvi nuostatos: neprivalomumo liudyti prieš save ir liudytojo apsaugos

nuo vėlesnio baudžiamojo persekiojimo, galinčio kilti dėl jo duotų parodymų.²

BPK 80 straipsnis imperatyviai draudžia kaip liudytoją apklausti asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką, todėl praktika, kai kaip liudytojas apklausiamas asmuo, kurio atžvilgiu yra užtekinai duomenų pareikšti jam įtarimą dėl nusikalstamos veikos padarymo, pripažintina pažeidžiančia savęs nekaltinimo privilegiją.

Draudimą versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantą išsamiai nagrinėjo R. Jurka [6]. Jo nuomone, užtikrinant liudytojo apsisprendimo laisvę, turėtų būti leidžiama apklausti liudytoją dėl jo padarytos nusikalstamos veikos, jeigu jis pats sutinka duoti parodymus. Neginčytina, kad tik pats asmuo gali apsispręsti, pasinaudoti jam valstybės suteiktu imunitetu neduoti parodymų dėl savo paties padarytos nusikalstamos veikos, ar ne, tačiau tokia teisė asmenims garantuojama juos apklausiant kaip įtariamuosius.

Įtariamojo statuso kaip asmens, apklausiamo apie veiką, kurios padarymu jis įtariamasis, įtvirtinimas įstatyme užtikrina savęs nekaltinimo privilegijos įgyvendinimą. Pranešimo apie įtarimą įteikimas svarbus tuo, kad šis procesinis veiksmas nulemia proceso dalyvio statusą ir taip įgyvendinama įtariamojo teisė žinoti, kuo jis įtariamasis. Įtariamojo statuso įgijimas sukelia procesinių pasekmių: ikiteisminio tyrimo subjektų pareigą išaiškinti įtariamojo teises ir užtikrinti galimybę realiai jomis pasinaudoti, taip pat galimybę taikyti įtariamajam BPK numatytas procesinės prievartos priemones. Įtariamojo statuso suteikimas neturi būti nei skubotas, kad netaptų formaliu pagrindu taikyti procesinius suvaržymus, nei vilkinamas nepagrįstai ribojant galimybę pasinaudoti įtariamojo teisėmis.

Praktikoje gana dažna situacija, kai yra duomenų, jog nusikalstamą veiką galėjo padaryti konkretus asmuo, tačiau šių duomenų nepakanka surašyti pranešimui apie įtarimą. Tada kyla esminis klausimas: kokiomis taisyklėmis – liudytojo ar įtariamojo apklausos – vadovautis apklausiant tokį asmenį?

Analizuojant BPK normas, reglamentuojančias įtariamojo ir liudytojo apklausos taisykles, darytina išvada, kad asmeniui, kuris apklausiamas apie nusikalstamą veiką, kurios padarymu įtariamasis, turi būti suteiktas įtariamojo procesinis statusas. Žvelgiant į situaciją iš žmogaus teisių apsaugos pozicijų, toks sprendimas garantuotų teisę gintis nuo pareikšto įtarimo, teisę atsakyti duoti parodymus prieš save bei kitas įtariamojo teises. Galima ir tokia situacija, kai nukentėjusysis klaidingai nurodė asmenį, kurį įtaria nusikalstamos veikos padarymu. Tokiu atveju nepadariusiam nusikalstamos veikos asmeniui būtų pranešta, kad jis įtariamasis nusikalstamos veikos padarymu. Tai gali traumuoti žmogų, jis gali patirti ir dvasinių išgyvenimų, ir finansinių nuostolių vien dėl to, kad, prireikus apklausti kito proceso dalyvio nurodytą asmenį buvo pasirinkta apklausti jį kaip įtariamą-

¹ Tokia teisė įtvirtinta ir 1966 m. Tarptautinio politinių ir pilietinių teisių pakto 14 straipsnio 3 dalies g punkte [3].

² Privilegija (lot. *privilegium*) – lengvata, išimtinė teisė [5, p. 854].

jį siekiant užtikrinti jo teisę į gynybą. Be to, įtariamojo statuso įgijimas suteikia ir galimybę taikyti procesinius suvaržymus arba neigiamą visuomenės požiūrį net ne-taikant tokio asmens atžvilgiu procesinių prievartos priemonių.³ Taip pat galima situacija, kai pradinėje ikiteisminio tyrimo stadijoje nėra aišku, kuris asmuo taps įtariamoju dėl nusikalstamos veikos padarymo, o kuris bus pripažintas nukentėjusiuoju (pvz., dėl eismo įvykio). Būtų kurioziška, jeigu abu asmenys tokiu atveju būtų apklausti kaip įtariamieji, tačiau apklausiant juos kaip liudytojus vieno iš jų teisės bus pažeistos.

Jeigu asmuo, kurio atžvilgiu nėra užtektinai duomenų surašyti pranešimui apie įtarimą, būtų apklaustas kaip liudytojas, jis turėtų pareigą duoti teisingus parodymus, kurie gali tapti pagrindu įteikti jam pranešimą apie įtarimą. Neatsižvelgiant į tai, koks statusas suteikiamas tokiam asmeniui, jis būtų apklausiamas apie jo paties tariamai padarytą nusikalstamą veiką, todėl apklausiant jį kaip liudytoją būtų šiurkščiai pažeista jo teisė į gynybą bei teisė neduoti parodymų prieš save. Asmuo, kurio atžvilgiu faktiškai vykdomas baudžiamasis persekiojimas, iš tikrųjų neįgytų galimybės nuo pirmos apklausos momento gintis nuo pareikštų įtarimų. Be to, apklausiamas kaip liudytojas jis neįgytų teisės susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, prašyti atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus, apskųsti ikiteisminio tyrimo subjektų veiksmus, nors yra suinteresuotas tyrimo rezultatais asmuo ir vėlesnėse tyrimo stadijose tokias teises įgytų. Tai suteiktų galimybių piktnaudžiauti nusikalstama veika įtariamo, tačiau apklausiamo kaip liudytojo asmens procesiniu bėgėgiškumu.

Praktikoje kilus problemų apklausiant asmenis, kurių atžvilgiu nepakanka duomenų įtarimui dėl jų galimai padarytos nusikalstamos veikos surašyti, buvo parengtas BPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas⁴, kuriame siūloma 82 straipsnį papildyti ir numatyti, kad, kai ikiteisminio tyrimo medžiagoje yra duomenų, kad asmuo gali būti padaręs nusikalstamą veiką, bet duomenų yra per mažai, kad asmuo būtų apklausiamas kaip įtariamasis, jam sutikus jis gali būti apklausiamas kaip liudytojas.⁵ Siūloma įpareigoti išaiškinti tokiam asmeniui jo teisę neduoti parodymų prieš save arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus, tačiau suteikti visas kodekse numatytas liudytojo teises, pareigas ir atsakomybę. Taip pat siūloma 82 straipsnio 2 dalį papildyti

³ Pavyzdžiui: policijos pareigūnas, kurį liudytojas nurodė viršijus įgaliojimus, apklaustas kaip įtariamasis, gali būti nušalintas nuo tarnybos, viešo asmens reputacija gali nukentėti žiniasklaidai paskelbus, kad jis apklaustas kaip įtariamasis.

⁴ Duomenys gauti iš Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros.

⁵ Minėtame BPK pakeitimo projekte siūloma reglamentuoti konkrečią situaciją, kai ikiteisminio tyrimo medžiagoje yra duomenų, kad asmuo gali būti padaręs nusikalstamą veiką, bet jų yra per mažai, kad jis būtų apklaustas kaip įtariamasis ir kad būtų gautas kompetentingos institucijos leidimas patraukti jį baudžiamajon atsakomybėn. Manytina, kad normos, reglamentuojančios nusikalstamos veikos padarymu įtariamo, tačiau apklausiamo kaip liudytojo, turinčio papildomų teisių, asmens statusą, turėtų būti taikomos ne vien tuo atveju, kai būtinas kompetentingos institucijos leidimas patraukti asmenį baudžiamajon atsakomybėn, bet ir kitais atvejais, kai duomenų yra per mažai, kad asmuo būtų apklaustas kaip įtariamasis.

numatant, kad, kai ikiteisminio tyrimo medžiagoje yra duomenų, kad asmuo gali būti padaręs nusikalstamą veiką, tačiau apklausiamas kaip liudytojas, jo šeimos nariai arba artimieji ir giminaičiai gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus. Šis BPK pakeitimas ir papildymas iš dalies išspręstų egzistuojančią problemą, tačiau toks reglamentavimas neįtikrintų vienos iš kertinių asmens, įtariamo nusikalstamos veikos padarymu, teisės – turėti gynėją. Manytina, kad rengiant BPK pakeitimo ir papildymo įstatymą turėtų būti numatyta, jog asmeniui, kurio atžvilgiu yra duomenų, kad jis gali būti padaręs nusikalstamą veiką, ir kuris numatytais atvejais apklausiamas kaip liudytojas, turi būti užtikrinta teisė turėti gynėją.

Diskutuotina, ar reikalinga numatyti asmens sutikimą kaip siūlomų apklausos taisyklių taikymo sąlygą. Numačius asmens sutikimo reikalavimą, kiltų nauja problema: jei asmuo nesutinka būti apklausiamas kaip liudytojas, o duomenų surašyti įtarimą nepakanka arba nėra kompetentingos institucijos leidimo patraukti baudžiamajon atsakomybėn. Net ir nemotyvuotas nesutikimas tokiu atveju sukurtų situaciją, kai asmuo iš viso nebūtų galima apklausti. Manytume, kad apklausiamojo statusą turi nulemti objektyvios aplinkybės: duomenų pranešimui apie įtarimą surašyti buvimas, apklausos dalykas, kompetentingos institucijos leidimas patraukti baudžiamajon atsakomybėn, todėl asmens sutikimas neturėtų būti apklausos taisyklių taikymo kriterijus.

Siūlomas reglamentavimas kelia pavojų, kad įtvirtintas kaip išimtis gali tapti taisykle. Siekiant išvengti piktnaudžiavimo apklausiant asmenis kaip liudytojus, turinčius papildomų teisių, būtų tikslinga numatyti kontrolės mechanizmą, suteikiantį pačiam liudytojui ir (arba) jo gynėjui teisę reikalauti, kad jam būtų pranešta, kuo jis yra įtariamasis, t. y. suteikti jam įtariamojo statusą. Lyginant su siūloma asmens sutikimo būti apklaustam kaip liudytojui sąlyga, tokios teisės įtvirtinimas nesukurtų aptartos teisinės aklavietės ir galimybės vilkinti procesą.

„Netiesioginio“ įtariamojo problemą analizavęs V. Kilinskas siūlo numatyti BPK naują baudžiamajo proceso institutą – specialųjį liudytoją, t. y. asmenį, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors turinčių reikšmės bylai išspręsti aplinkybių, kurios gali būti pagrindu įteikti jam pranešimą apie įtarimą [7]. V. Kilinsko siūlymu, šiuo proceso dalyviu asmuo galėtų tapti jo paties, jo gynėjo arba prokuroro prašymu, prokuroro nutarimu arba ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi. Specialiojo liudytojo procesinį statusą panaikinti turėtų teisė prokuroras arba ikiteisminio tyrimo teisėjas, o jo apklausą turėtų atlikti tik prokuroras arba ikiteisminio tyrimo teisėjas jo sutikimu. Šiam proceso dalyviui būtų suteiktos liudytojo teisės bei teisė turėti gynėją.

Vertinant šį siūlymą pažymėtina, kad nors specialiojo liudytojo statusas užtikrintų asmeniui, kurio atžvilgiu vykdomas faktinis baudžiamasis persekiojimas, galimybę pasinaudoti teise į gynybą ir teise neduoti parodymų prieš save, tačiau vargu ar pasiteisintų siūloma sudėtinga specialiojo liudytojo statuso pripažinimo, šio proceso dalyvio apklausos ir statuso panaikinimo proce-

dūra. Siūlomas specialiojo liudytojo statusas suteikia tik papildomas teises, tačiau neužtraukia asmeniui jokių neigiamų pasekmių, todėl manytume, kad netikslinga formaliai apibrėžti specialiojo liudytojo statuso suteikimo ir panaikinimo procedūrą. Netikslinga apriboti sąrašą asmenų, turinčių teisę apklausti specialųjį liudytoją, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi teisę apklausti visus proceso dalyvius.

Panašias problemas mėginta spręsti užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose. Prancūzijos Respublikos BPK 113–1–113–8 straipsniuose įtvirtintos normos, reglamentuojančios vadinamąjį atstovaujamojo liudytoją – *du témoin assiste* – statusą. Asmuo, paminėtas pradiniam pareiškime, skunde arba nurodytas nukentėjusiojo ir kuris nėra apkaltintas, gali būti apklausiamas tik kaip *témoin assiste* [8]. Šį statusą įgyja asmuo, prieš kurį liudijo kitas liudytojas arba yra kitokių įrodymų, leidžiančių manyti, kad jis galėjo dalyvauti arba bendrininkauti darant nusikalstamą veiką. *Témoin assiste* statusas ypatingas tuo, kad asmeniui suteikiama teisė turėti gynėją, tačiau jo atžvilgiu ribojamas prievartos priemonių taikymas.

Rusijos Federacijoje kaip garantas, kad nebūtų pažeista savęs nekaltinimo privilegija, įtvirtinta liudytojo teisė atvykti į apklausą su advokatu (Rusijos Federacijos BPK 56 str. 4 d. 6 p.) [9]. Liudytojo apklausoje dalyvaujantis advokatas turi visas gynėjui suteiktas teises, be to, apklausos pabaigoje turi teisę daryti pareiškimus apie liudytojo teisių ir teisėtų interesų pažeidimus, jeigu jų buvo. Rusijos Federacijos Konstitucinis Teismas išaiškino, kad, remiantis Rusijos Federacijos Konstitucijos 48 straipsniu,⁶ apklausiamas asmuo turi turėti teisę į kvalifikuotą teisinę pagalbą ir tai nepriklauso nuo jo procesinio statuso, nes apklausa susijusi su valstybės prievarta [10].

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai asmens atžvilgiu ikiteisminis tyrimas arba baudžiamoji byla yra nutraukiami arba jo atžvilgiu įsiteisėja teismo nuosprendis, tačiau būtina tokį asmenį apklausti kitoje byloje ir kitų asmenų atžvilgiu apie jo ir jo bendrininkų padarytą nusikalstamą veiką.⁷ Vadovaujantis *ne bis in idem* principu, nuteistas asmuo arba asmuo, kurio atžvilgiu yra galiojantis nutarimas arba nutartis nutraukti bylą, negali būti antrą kartą apklausiamas kaip įtariamasis arba kaltinamasis. Jis taip pat negali būti apklausiamas ir kaip liudytojas, nes BPK 80 straipsnio 1 dalies nuostata draudžia asmenį apklausti kaip liudytoją apie jo padarytą nusikalstamą veiką.

Jau minėtame BPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte siūloma 80 straipsnio 1 punktą papildyti numatant išlygą, kad kitoje byloje asmuo apie savo padarytą nusikalstamą veiką gali būti apklausiamas kaip liudytojas, kai dėl jo padarytos nusikalstamos veikos yra

įsiteisėjęs teismo nuosprendis arba teismo nutartis, arba prokuroro nutarimas nutraukti procesą. Toks įstatymo pakeitimas įteisintų jau galiojančią praktiką asmenis, kurių atžvilgiu yra įsiteisėjęs teismo nuosprendis, byloje dėl jų bendrininkų veiksmų apklausti kaip liudytojus. Būtų tikslinga numatyti nuostatą, kad šiuo atveju kaip liudytojas apklausiamas asmuo neįspėjamas apie atsakomybę dėl žinomai melagingų parodymų davimo. Nors tokiam asmeniui baudžiamasis persekiojimas antrą kartą už tą pačią veiką negresia, jis negali būti patrauktas atsakomybėn už melagingų parodymų davimą, nes iš esmės jis duoda parodymus ne tik apie bendrininko, bet ir apie savo padarytą nusikalstamą veiką.

1.2. Liudijimo imunitetų problematika

Liudytojo parodymų leistinumo taisyklės įtvirtintos BPK numatant atvejus, kai asmenys negali būti apklausiami kaip liudytojai, t. y. turi liudijimo imunitetą.

Liudijimo imunitetai – įstatymuose numatyti atvejai, kai tam tikri asmenys atleidžiami nuo pareigos duoti parodymus baudžiamojoje byloje [11, p. 195]⁸. Liudijimo imunitetų tikslas – apsaugoti tam tikrus santykius ir interesus, kuriuos visuomenė vertina kaip svarbesnius nei pareigą liudyti baudžiamajame procese [12, p. 377].

Lietuvos baudžiamajame procese numatyti dvejoji liudijimo imuniteto atsiradimo pagrindai: dėl santykių su įtariamuoju (kaltinamuoju) ir dėl profesijos arba procesinio statuso [11, p. 195].

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas versti duoti parodymus ne tik prieš save, bet ir prieš savo šeimos narius ir artimus giminaičius užtikrina galimybę ginti teisę saugoti savo paties, savo artimųjų ir giminaičių asmeninio gyvenimo privatumą ir jo paslaptis, asmens nepriklausomybę, žmogaus orumą [13, p. 246]. Šios teisės užtikrinimas padiktuoja moralės normų, kita vertus, tokie asmenys negali būti patikimos informacijos šaltiniai.

BPK nenumato šeimos narių imuniteto išimčių ir tai nepriklauso nuo nusikalstamos veikos sunkumo ir pobūdžio, todėl šeimos narių imunitetas vertintinas kaip absoliutus. Toks asmens turimas imunitetas atsakomybei už atsisakymą duoti parodymus kartu yra ir garantija, jog jam nekils baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus padariusių šeimos narių, artimųjų, giminaičių slėpimą, nepranešimą apie jų rengiamą arba padarytą nusikaltimą, už melagingų parodymų apie save, savo šeimos narius ir artimuosius bei giminaičius davimą, nepateikimą teisėsaugos, teisingumo institucijoms apie juos turimos kompromituojančios medžiagos [13, p. 248]. Teisė atsisakyti duoti parodymus nesuponuoja teisės atsisakyti anksčiau duotų parodymų, jeigu asmuo atsisakė jam įstatymo suteiktos teisės neliudyti.

Liudijimo imunitetas dėl giminystės santykių arba šeimos ryšių su įtariamuoju arba kaltinamuoju yra įtvirtintas daugelio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose. Šeimos narių imunitetas atsirado *common law*

⁶ Rusijos Federacijos Konstitucijos 48 straipsnis numato, kad kiekvienam garantuojama teisė į kvalifikuotą teisinę pagalbą.

⁷ Pavyzdžiui: asmuo buvo nuteistas už nusikalstamą veiką, kurią padarė kartu su bendrininku, kuris pasislėpė, arba asmens atžvilgiu buvo nutrauktas ikiteisminis tyrimas arba baudžiamoji byla kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius, o teisiamas yra šio nusikaltimo bendrininkas.

⁸ Imunitetas (lot. *immunitas*) – kai kurių bendrųjų įstatymų netaikymas išskirtinė padėtį valstybėje užimantiems asmenims [5, p. 434].

šalyse, tačiau šiose valstybėse jis nėra absoliutus, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje negalima atsisakyti duoti parodymus kaltinamojo naudai [4, p. 420]. JAV numatyta privilegija neliudyti tik prieš sutuoktinį. Gyvenimo partneriai arba buvę sutuoktiniai šia privilegija pasinaudoti negali, išskyrus aplinkybes, kurios buvo dar susituokus [12, p. 378]. Kontinentinės teisės šalyse šeimos narių imunitetas taikomas daug platesniam asmenų sąrašui. Šeimos narių ir artimų giminaičių, kurie gali šiuo imunitetu pasinaudoti, sąrašas kiekvienoje valstybėje yra skirtingas. Norvegijos BPK tokią teisę suteikia ir esamiems, ir buvusiems sutuoktiniams [14]. Italijoje artimiems asmenims priskiriami gyvenimo partneriai, atskirai gyvenantis sutuoktinis, asmuo, su kuriuo santuoka yra anuliuota arba nutraukta [4, p. 420].

Pagal Lietuvos BPK šeimos nariais laikomi sutuoktinis arba gyvenimo partneris, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistruotos santuokos, sutuoktinio tėvai, taip pat kartu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai (BPK 38 str.). Nors analizuojant šias normas darytina išvada, kad liudijimo imunitetą turi tik partneriai, įregistruotą partnerystę remiantis Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.229 str. [14] (toliau – CK), tačiau teismų praktikoje tokia teisė pripažinta ir kartu gyvenantiems asmenims, neįregistruotiems partnerystės. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad „pagal CK 3.229 straipsnį, kuris reikalauja registruoti partnerystę, teisinės pasekmės kyla civilinės teisės taikymo ribose bei nereglamentuoja asmeninių neturtinių sugyventinių santykių“ [16].

Asmenys, turintys liudijimo imunitetą dėl profesijos arba procesinio statuso, negali būti apklausiami tik dėl tų aplinkybių, kurias sužinojo eidami profesines pareigas. Taip šiems asmenims garantuojamas sėkmingas jiems patikėtų funkcijų įgyvendinimas. Lietuvoje toks imunitetas suteikiamas teisėjams, gynėjams arba proceso atstovams, dvasininkams ir viešosios informacijos rengėjams, platintojams, jų savininkams ir žurnalistams. BPK imperatyviai draudžia apklausti šiuos asmenis kaip liudytojus apie nurodytas aplinkybes, todėl darytina išvada, kad liudijimo imunitetai dėl profesijos arba procesinio statuso yra absoliutaus pobūdžio. Nors būtinybė apsaugoti visuomenės interesus, apginti asmens konstitucines teises ir laisves bei užtikrinti teisingumo vykdymą suponuoja teorinį šių imunitetų santykinumą, BPK nenumato teismui teisės įpareigoti asmenis, turinčius liudijimo imunitetą, duoti parodymus baudžiamajame procese.

Tai, ar dabartiniame BPK numatyti visi galimi atvejai, kai asmenims turėtų būti taikomas liudijimo imunitetas, yra diskusijų objektas. Palyginti su kitų valstybių baudžiamąjį procesą įstatymais, Lietuvos BPK numato gana siaurą sąrašą asmenų, kurie atleidžiami nuo pareigos duoti parodymus dėl aplinkybių, kurios jiems tapo žinomos einant profesines pareigas. Pavyzdžiui, Vokietijoje teisę atsisakyti liudyti turi dvasininkai, advokatai, notariai, buhalteriai, mokesčių patarėjai, auditoriai, gydytojai, stomatologai, vaistininkai, bundestagų ir landtagų deputatai, leidyklų, redakcijų darbuotojai, akusherės [17].

Aukšti valstybės pareigūnai dėl užimamų pareigų gali sužinoti informacijos, dominančios teisėsaugos pareigūnus, todėl kyla klausimas, ar jie turi teisę ir pareigą šią informaciją saugoti? Šis klausimas įvairiose valstybėse sprendžiamas skirtingai, tačiau vyrauja tendencija tokio pobūdžio informacijos saugojimo nesuabsoluitinti. Vokietijos BPK 54 straipsnyje numatyta, kad teisėjus, pareigūnus ir kitus valstybės tarnautojus apklausti apie aplinkybes, kurių paslaptį jie yra įpareigoti saugoti, galima tik gavus atitinkamos tarnybos statute numatytą leidimą atskleisti žinias [17]. Rusijos Federacijos BPK 56 straipsnis numato, kad be pačių sutikimo kaip liudytojai negali būti apklausti Federacinės Tarybos nariai, Valstybės Dūmos deputatai, norint sužinoti apie aplinkybes, kurios jiems tapo žinomos dėl įgaliojimų įgyvendinimo [9].

Verta diskusijų galimybė suteikti liudijimo imunitetą ir Lietuvos Respublikos Seimo nariams dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo vykdydami savo, kaip Tautos atstovų, pareigas. Tautos atstovams funkcijas priskiria Tauta, todėl, siekiant garantuoti, kad šios funkcijos bus netrukdomai įgyvendintos, kad rinkėjai tinkamai bus atstovaujami ir siekiant išlaikyti pasitikėjimu grindžiamus Tautos ir jos išrinktųjų santykius, įstatyme galėtų būti įtvirtinta norma, atleidžianti juos nuo pareigos liudyti baudžiamajame procese apie aplinkybes, kurios jiems buvo patikėtos kaip Tautos atstovams.

Baudžiamajame procese turi būti numatytos priemonės apsaugoti valstybės ir tarnybos paslaptis nuo nepagrįsto jų atskleidimo. Viena iš procesinių valstybės, tarnybos, profesinių ir komercinių paslaptių apsaugos priemonių yra neviešas bylos nagrinėjimas teisme⁹. Vien tik neviešas bylos nagrinėjimas neišsprendžia paslaptių apsaugos problemos. Prie kitų priemonių galima priskirti ypatingą asmenų, kurie privalo saugoti paslaptis, apklausą [18, p. 162]. Pavyzdžiui, asmenų, turinčių pareigą saugoti valstybės bei profesines paslaptis, apklausos ypatumai numatyti Lenkijos Respublikos baudžiamajame procese. Lenkijos BPK 181 straipsnis leidžia liudytoją apklausti apie valstybės paslaptį sudarančias aplinkybes tik tuo atveju, kai nuo pareigos saugoti šią informaciją jį atleidžia kompetentinga institucija [20].

Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslaptių įstatymo 15 straipsnio 3 dalis numato, kad atliekant ikiteisminį tyrimą ir nagrinėjant baudžiamąją bylą, kurių medžiagoje yra išlaptintos informacijos, įtariamasis (kaltinamasis) ir įtariamojo (kaltinamojo) gynėjai BPK nustatyta tvarka turi teisę susipažinti su bylos medžiagoje esančia išlaptinta informacija, išskyrus nukentėjusiojo arba liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, asmens tapatybę padedančius nustatyti duomenis [21]. Toks reglamentavimas užtikrina netrukdomą įtariamojo (kaltinamojo) teisių įgyvendinimą, tačiau diskutuotina, ar visais atvejais valstybės paslapties atskleidimas teisės į gynybą užtikrinimo tikslais yra pateisinamas.

⁹ Neviešą bylos nagrinėjimą kaip teismo proceso viešumo principo išimtį numato Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. [18], Lietuvos Respublikos Konstitucijos 117 str., BPK 9 str. 1 d.

Liudytojo apklausą atliekant ikiteisminio tyrimo teisėjui arba bylą nagrinėjant teisme, nors ir uždarame posėdyje, dalyvauja proceso dalyviai, kurie neturi teisės susipažinti su minėta paslaptį sudarančia informacija. Vienintelis būdas užtikrinti tokios paslapties neatskleidimą yra asmenų, neturinčių leidimo susipažinti su išlaptinta informacija, pašalinimas iš teismo salės. Esant dabartiniam reglamentavimui, liudytojas neturi juridinio pagrindo atsisakyti duoti parodymus, motyvuodamas pareiga saugoti valstybės arba tarnybos paslaptį, jeigu apklausos metu dalyvauja tik asmenys, turintys leidimą susipažinti su išlaptinta informacija, bei įtariamasis (kaltinamasis) ir jo gynėjas, nes BPK nenumato pagrindo atsisakyti duoti parodymus apie valstybės paslaptį sudarančią informaciją.¹⁰

Pareigos saugoti valstybės ir tarnybos paslaptį vykdymas negali būti užtikrintas BPK neįtvirtintus draudimo apklausti asmenis apie valstybės ir tarnybos paslaptį sudarančią informaciją. Nors liudytojui nesuteikiama galimybė atsisakyti liudyti baudžiamajame procese, jis neatleidžiamas nuo Valstybės ir tarnybos paslapties įstatyme numatytos pareigos neatskleisti išlaptintos informacijos. Esant plačiam asmenų, turinčių pareigą saugoti vienokio arba kitokio pobūdžio išlaptintą informaciją, sąrašui, negalima tikėtis, kad kiekvienu atveju asmuo bus kompetentingas nuspręsti, ar jis privalo saugoti jam patikėtą valstybės arba tarnybos paslaptį, ar šią informaciją būtina atskleisti siekiant užtikrinti teisingumo vykdymą arba apginti asmenų konstitucines teises ir laisves. Esant būtinumui užtikrinti ir proceso dalyvių teisių įgyvendinimą, ir valstybės paslapties apsaugą, tikslinga įtvirtinti specialias liudytojo, disponuojančio valstybės ir tarnybos paslaptį sudarančiais duomenimis, apklausos taisykles. Toks liudytojas turėtų būti atleidžiamas nuo pareigos liudyti apie išlaptintos informacijos statusą turinčius duomenis nesant atitinkamo paslapties subjekto leidimo paviešinti išlaptintą informaciją.

2. IKITEISMINIO TYRIMO METU DUOTŲ PARODYMŲ PAGARSINIMO PROBLEMAS

Liudytojo parodymai pirmiausia vertinami analizuojant jų turinį, išsamumą, nuoseklumą, logiškumą, atsižvelgiant į objektyvius veiksnius bei asmeninius liudytojo sugebėjimus duoti tikslus ir teisingus parodymus. Antra, liudytojo parodymai lyginami su kitais surinktais duomenimis, ir su kitų liudytojų parodymais.

Jeigu liudytojas apklaustas keletą kartų, jo parodymus būtina palyginti. Be to, teismas juos turi palyginti su ikiteisminio tyrimo metu duotais parodymais. Nustačius neatitikimus arba prieštaravimus, turi būti išsiaiškintos parodymų keitimo priežastys. Įvertinus šias priežastis, teismas turi padaryti išvadą, kurie parodymai

yra teisingi. BPK 301 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad teismas nuosprendį pagrindžia tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamaajame posėdyje. Parodymais, duotais ikiteisminio tyrimo metu, priimdamas nuosprendį teismas vadovautis negali, todėl, jeigu liudytojas nepatvirtina savo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu, jie negali būti vertinami kaip įrodymai ir jais grindžiama kaltinamojo kaltė. Toks reglamentavimas užtikrina tiesioginio ir žodinio nagrinėjimo teisme principo, įpareigojančio teisumą tiesiogiai iširti bylos įrodymus, įgyvendinimą. Liudytojo parodymų, duotų prokurorui arba ikiteisminio tyrimo pareigūnui, perskaitymas ir analizė bendrame bylos duomenų kontekste gali turėti reikšmės formuojantis teismo vidiniam įsitikinimui įvertinti įrodymus [22, p. 192]. Jeigu liudytojas pakeičia parodymus, jo naujai duoti parodymai turėtų būti vertinami ir patikimumo požiūriu, tačiau net įvertinus naujai duotus parodymus kaip nepatikimus, galimybės remtis ikiteisminio tyrimo metu duotais parodymais nėra. Faktiškai liudytojo apklausa ikiteisminio tyrimo įstaigoje tampa reikalinga tik prokurorui, siekiančiam įvertinti galimybę sėkmingai įvykdyti jam pavestą valstybinio kaltinimo funkciją, numatytą BPK 42 straipsnyje.

BPK numato galimybę teismo nagrinėjimo metu pagarsinti tik ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme duotus nukentėjusiojo, liudytojo, kaltinamojo parodymus (276 str.). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamajame byloje Nr. 2K-7-544/2005 nurodė, kad teismas, pripažindamas įrodymu įtariamojo apklausos protokolą, kai parodymai buvo duodami ne ikiteisminio tyrimo teisėjui, o prokurorui, padarė esminį baudžiamosios proceso įstatymo pažeidimą [24]. Parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui, gali būti teisme perskaitomi tik kitiems byloje esantiems įrodymams patikrinti. Netgi liudytojui mirus teismas gali balsu perskaityti tik ikiteisminio tyrimo teisėjui duotus parodymus. Baudžiamajame byloje Nr. 1-0066-269/2005 teismas negarsino ir nuosprendyje nesirėmė mirusio kaltinamojo V. Š. ir mirusio liudytojo V. K. parodymais, duotais prokurorui tyrimo metu [25]. Konstatuoti tam tikras reikšmingas bylai aplinkybes teismas gali tik išanalizavęs ir įvertinęs visus sprendžiamai bylai reikšmingus duomenis. Šiuo atveju teismas negalėjo išsamiai iširti aplinkybių, nes liudytojo parodymai, duoti prokurorui, negali būti pripažinti įrodymais, atitinkančiais BPK 20 straipsnyje nustatytus leistinumą ir sąsajumo reikalavimus.

Praktikoje tai sukuria situacijas, kad prokuroras, norėdamas užsitikrinti, jog teismo nagrinėjimo metu nepraras svarbių įrodymų dėl liudytojo negalėjimo atvykti į teismo posėdį arba atsisakymo kokiais nors motyvais patvirtinti ikiteisminio tyrimo metu duotus parodymus, turėtų „profilaktiškai“ apklausti liudytoją pas ikiteisminio tyrimo teisėją, tačiau kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl liudytojo apklausos prokuroras gali tik įstatymo nustatytais pagrindais. Liudytojo apklausa, atliekama apsidraudžiant, kad „teismo nagrinėjimo metu nepritrūktų įrodymų“, prieštarautų sąžiningo proceso principams. Keturiuose iš aštuonių Vilniaus rajono policijos komisariato 2005 m. tirtų bylų dėl nusikaltimų

¹⁰ Siekiant garantuoti valstybės ir tarnybos paslapties apsaugą, neturėtų būti galima atlikti konsultacinio pobūdžio apklausas apie išlaptintos informacijos statusą turinčius duomenis. Neturėtų būti toleruojama ir praktika apklausti kaip liudytojus operatyvinius darbuotojus apie operatyvinių priemonių taikymo metodus ir pagrindus.

žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui nukentėję asmenys buvo apklausti ikiteisminio tyrimo teisėjo, bet teismo nagrinėjimo metu nė vienas iš jų nepakeitė ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų.

Kai kurių kategorijų bylose, pavyzdžiui, dėl organizuoto nusikalstamumo, dėl nusikalstamų veikų, nukreiptų prieš žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą arba vaikų, šeimos narių atžvilgiu, egzistuoja didesnė rizika, kad liudytojui bus daromas nusikalstamas poveikis, todėl siekiant, kad nusikalstamas veikas padarę asmenys neišvengtų atsakomybės dėl to, kad liudytojai įbauginami neduoti teisingų parodymų, pažeidžiamus liudytojus dažniau apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas. Tokie liudytojai gali būti paveikiami vien tik neigiamą reputaciją turinčios nusikalstamos grupuotės egzistavimo arba dėl to, kad liudytojas priklauso uždarai socialinei grupei, kurioje užima žemesnę padėtį. Manymas, kad toks liudytojas pakeis parodymus teismo nagrinėjimo metu, ypač sustiprėja, nes jis veikiamas daugelio išorinių ir vidinių veiksnių. 1997 m. spalio 10 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje 97 (13) „Dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių“ nurodoma, kad pažeidžiami liudytojai turėtų būti apklausiami kuo ankstesnėje tyrimo stadijoje, kaip įmanoma greičiau po pranešimo apie padarytą nusikaltimą, jų apklausa neturi būti kartojama [23, p. 25, 26]. Lietuvos Respublikos BPK 186 straipsnio 2 dalyje numatoma, kad nepilnamečiai liudytojai ikiteisminio tyrimo metu dažniausiai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą, o į teismą į posėdį kviečiami tik išimtiniais atvejais. Kitiems pažeidžiamiesiems liudytojams tokia apsauga nuo antrinės viktimizacijos nėra numatyta, todėl, apklausus pas ikiteisminio tyrimo teisėją pilnamečių liudytoją, teismo nagrinėjimo metu jo parodymai gali būti pagarsinami tik BPK 276 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais, o nesant šių pagrindų net ir apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo liudytojas privalo dar kartą duoti išsamius parodymus. Darytina išvada, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa netenka prasmės, jeigu liudytojas nepakeičia parodymų arba neatsisako jų duoti teismo nagrinėjimo metu. Baudžiamojoje byloje Nr.1-229-269/05 nukentėjusioji E. G. pateikė teismui prašymą jos teismo nagrinėjimo metu neapklausti ir remtis jos parodymais, duotais ikiteisminio tyrimo teisėjui. Teismas prašymą atmetė motyvuodamas tuo, kad BPK nenumato galimybės neapklausti atvykusio pilnamečio liudytojo ir remtis balsu perskaitytais parodymais, duotais ikiteisminio tyrimo teisėjui [26].

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje „Dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių“ siūloma ikiteisminio tyrimo metu liudytojo duotus teismui parodymus vertinti kaip įrodymus, kai liudytojas atvykti į teismą negali arba tai gali sukelti didelį ir realų pavojų liudytojo, jo artimųjų arba giminaičių gyvybei ir saugumui [23, p. 9]. Lietuvos BPK ši nuostata realizuota 276 straipsnio 1 dalies 1 punkte įtvirtinus, kad duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai gali būti teismajame posėdyje balsu perskaityti, jeigu šie proceso

dalyviai nedalyvauja teismajame posėdyje dėl svarbių priežasčių. Ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikus liudytojo apklausą, turėtų būti numatyta galimybė teismui liudytojo prašymu pagarsinti šiuos parodymus ir jais remtis nuosprendyje ir tada, kai liudytojas atvyksta į teismą į posėdį. Kaltinamajam ir jo gynėjui užtikrinus galimybę užduoti liudytojui papildomus klausimus teismo nagrinėjimo metu, nebūtų pažeista jo teisė į gynybą pagarsinus liudytojo parodymus, jeigu liudytojo apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją atlikta nepažeidžiant BPK reikalavimų. Tai užtikrintų teismo nagrinėjimo operatyvumą, nes nebūtų liudytojui būtinybės kartoti jau teismui duotus parodymus, taip pat padėtų sumažinti antrinę viktimizaciją nagrinėjant bylas dėl nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui.

Užsienio šalių baudžiamojo proceso įstatymuose daugeliu atvejų numatomi pagrindai, kai teismo posėdžio metu galima pagarsinti ir ikiteisminio tyrimo metu duotus parodymus. Norvegijos BPK 296, 297 straipsniai numato išimtis iš bendros žodinės liudytojų apklausos taisyklės ir leidžia perskaityti ankstesnius liudytojo parodymus, užfiksuotus teismo arba policijos protokoluose, jeigu liudytojo teiginiai prieštarauja arba jis atsisako duoti parodymus arba teigia jų neprisimenantis. Neatvykusio liudytojo anksčiau duotus teisme arba policijoje parodymus galima perskaityti tik tuo atveju, jeigu liudytojas negali dalyvauti teismo posėdyje arba tai sukeltų didelių nepatogumų ir išlaidų. Visais atvejais perskaityti parodymai, jeigu liudytojas neatvyksta ne dėl pateisinamos priežasties [14]. Slovakijos BPK 211 straipsnyje numatyta galimybė teismui perskaityti anksčiau duotus liudytojo parodymus, jeigu teismas mano, kad tiesioginė liudytojo apklausa nereikalinga, ir su tuo sutinka prokuroras ir gynėjas. Liudytojo parodymus leidžiama perskaityti, jeigu jo apklausa atlikta pagal įstatymo reikalavimus ir liudytojas yra miręs arba dingęs be žinios, ilgam išvykęs į užsienį arba jo buvimo vieta nežinoma, arba jis susirgo liga, dėl kurios negali atvykti į apklausą apskritai arba artimiausiu metu, taip pat jeigu atsisako be pagrįstos priežasties duoti parodymus arba parodymai labai skiriasi nuo ankstesnių parodymų [27]. Lenkijos BPK 391 straipsnis numato teismui teisę perskaityti ankstesnius liudytojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu arba teisme toje arba kitoje byloje, jeigu liudytojas be pateisinamos priežasties atsisako liudyti, aiškiai pakeičia parodymus, pareiškia, kad neatsimena tam tikrų detalių, gyvena užsienyje arba jam negali būti įteiktas šaukimas arba jis negali atvykti dėl negalimos kliūties, taip pat jam mirus [20].

Nesant BPK numatytos galimybės pagarsinti liudytojo, kuris atvykti į teismą negali dėl objektyvių priežasčių, parodymų, bei remtis jais priimant nuosprendį, apsunkinamas pareigos teisingai nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį vykdymas. Manome, kad BPK 276 straipsnis turėtų būti papildytas nauja nuostata, leidžiančia teismui teismajame posėdyje balsu perskaityti mirusio, dingusio be žinios, ilgam išvykusio gyventi į užsienį, dėl sunkios ligos negalinčio atvykti į teismo posėdį liudytojo ir liudytojo, kurio buvimo vieta nežino-

ma, parodymus ir jais remtis nuosprendyje, net jeigu jie duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui, nes tokių aplinkybių iš anksto numatyti neįmanoma.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. BPK siūloma papildyti numatant galimybę apklausti asmenį kaip liudytoją, kai ikiteisminio tyrimo medžiagoje yra duomenų, kad jis gali būti padaręs nusikalstamą veiką, bet duomenų yra per mažai, kad asmuo būtų apklaustas kaip įtariamasis. Šiam liudytojui, kuris apklausiamas dėl savo paties padarytos nusikalstamos veikos, užtikrintina teisė turėti gynėją ir teisė neduoti parodymų prieš save arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus, taip pat suteikti imunitetą nuo pareigos liudyti jo šeimos nariams arba artimiesiems, giminiams. Siekiant išvengti piktnaudžiavimo apklausiant asmenis kaip liudytojus, turinčius papildomų teisių, būtų tikslinga numatyti kontrolės mechanizmą, suteikiant pačiam liudytojui ir (arba) jo gynėjui teisę reikalauti, kad jam būtų pranešta, kuo jis įtariamasis.

2. Siūloma išplėsti asmenų, kuriems suteikiamas liudijimo imunitetas, sąrašą ir BPK papildyti įtvirtinant liudijimo imunitetą Seimo nariams dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo vykdydami savo, kaip Tautos atstovų, pareigas. Be to, nuo pareigos liudyti turėtų būti atleidžiamas asmuo, žinantis apie išlaptintos informacijos statusą turinčius duomenis, be atitinkamo paslapčių subjekto leidimo paviesti išlaptintą informaciją.

3. BPK 276 straipsnį siūloma papildyti nauja nuostata, numatančia galimybę teismui teisiama jame posėdyje balsu perskaityti mirusio, dingusio be žinios, ilgam išvykusio gyventi į užsienį, dėl sunkios ligos negalinčio atvykti į teismo posėdį liudytojo ir liudytojo, kurio buvimo vieta nežinoma, parodymus ir jais remtis nuosprendyje, net jeigu jie duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui. Jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas atliko liudytojo apklausą, turėtų būti numatyta galimybė teismui liudytojo prašymu pagarsinti šiuos parodymus ir jais remtis nuosprendyje ir tada, kai liudytojas atvyksta į teisiama jį posėdį.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. – Valstybės žinios, 2002, Nr.37- 1341.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Valstybės žinios, 1992, Nr.31-953.
3. Tarptautinis politinių ir pilietinių teisių paktas. – Valstybės žinios, 2002, Nr.77- 3288.
4. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
5. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2004.
6. Jurka R. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas // Jurisprudencija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. Nr. 1(79).
7. Kilinskas V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa // Teisė. – Vilnius: 2005. Nr. (57).
8. Code of Criminal Procedure http://legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/cpptextA.htm žiūrėta: 2005 m. birželio 30 d.

9. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации <http://www.garweb.ru/project/law/doc/12025178/12025178-001.htm> žiūrėta: 2005 m. gegužės 30 d.
10. Постановление Конституционного Суда РФ от 27 июня 2000 г. N 11-П "По делу о проверке конституционности положений части первой статьи 47 и части второй статьи 51 Уголовно-процессуального кодекса РСФСР в связи с жалобой гражданина В.И.Маслова" http://www.ksrf.ru:8081/SESSION/S_UoZtelTs/PILOT/main.htm žiūrėta: 2006 m. balandžio 1 d.
11. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005.
12. V.del Carmen Rolando Criminal Procedure. Law and Practice. – Pacific Grove, California: Brooks/Cole Publishing Company, 1991.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (1 dalis). – Vilnius: Teisės institutas, 2000.
14. Act of 22 May 1981 No. 25 relating to Legal Procedure in Criminal Cases (The Criminal Procedure Act) with subsequent amendments. <http://www.ubuo.no/ujur/ulovdata/lov-19810522-025-eng.doc>. žiūrėta: 2005 m. birželio 30 d.
15. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Valstybės žinios, 2000, Nr.74-2262.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-11-16 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-615/2004 <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=27240> žiūrėta: 2006 m. kovo 24 d.
17. Strafprozessordnung <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/stpo/> žiūrėta: 2005 m. liepos 05 d.
18. Panomariovas A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
19. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. – Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.
20. Code of Criminal Procedure http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/polish_ccp.pdf žiūrėta: 2006 m. kovo 24 d.
21. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo pakeitimo įstatymas. – Valstybės žinios, 2004, Nr. 4-29.
22. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. II dalis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
23. Recommendation No. R (97) 13 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Intimidation of Witnesses and the Rights of the Defence <http://cm.coe.int/ta/rec/1997/97r13.html> žiūrėta: 2006 m. balandžio 3 d.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-12-13 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005 <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=29228> žiūrėta: 2006 m. kovo 24 d.
25. Baudžiamoji byla Nr. 1-0066-269-2005
26. Baudžiamoji byla Nr.1-229-269/05
27. Act on Criminal Judicial Procedure (Code of Criminal Procedure) of the Slovak Republic http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/slovakia_criminal.pdf. žiūrėta: 2005 m. liepos 05 d.

THE PROBLEMS OF WITNESS EXAMINATION: REGULATION IN CRIMINAL PROCEDURE CODE AND APPLICATION IN PRACTICE

Eglė Šapalaitė *

Vilnius Region District Prosecutor's Office

S u m m a r y

The regulation of the witness examination in Criminal procedure code of the Republic of Lithuania does not introduce solutions to all the practical issues. Thus, the article deals with the problems of the legal regulation of the witness examination and the application of the witness examination regulating legal norms in practice.

The purpose of this article is to evaluate the legal norms that regulate the witness examination on comparative aspect, to compare academic theses and opinions of different authors on this subject. Moreover, the main goal of the article is to formulate theoretical and practical problems of the witness examination as well as to propose solutions of these problems also to recommend improvements of legal norms.

The article covers the issues of implementation of the privilege not to accuse oneself, analysis of witness' immunity and the problems of divulgence of testimony given during preliminary investigation. The article aims to discuss the aforementioned issues from the practical point of view.

The Criminal procedure code provides for imperative prohibition to examine a person as a witness if he can give testimony to a criminal offence committed by himself. Thus, the practice of examination of a person as a witness when the data to claim him a suspect of committing a criminal offence is sufficient, is to be recognized as violation of the privilege not to accuse oneself. However, the status of a suspect ought not to be hasty so that neither mere suspicion would be a formal ground to apply legal restraints, nor unreasonable procrastination would limit possibilities to exercise rights of a suspect.

The amendments of Criminal procedure code are suggested as follows: to provide for possibility to examine a person as a witness if the preliminary investigation data suggests that he has possibly committed a criminal offence, but the data is not sufficient to claim him a suspect. Such a witness that is examined because of having committed criminal offence is to be ensured of a right of defence and a privilege not to give testimony against himself. His family members and close relatives ought to be granted immunity from obligation to testify as well.

The author suggests that the circle of persons granted immunity not to testify would be extended and the criminal procedure code would be amended providing for witness' immunity for the members of the Parliament. In addition, a person should be granted immunity from testifying to information comprising state's secret without permission of authorised institution to divulge that secret information.

The article covers the problems of reading aloud witness' testimony given in the course of pre-trial investigation at the court hearing. The suggestions are made to enable the court to read aloud the testimony when a witness has died or is missing, resides abroad or at an unknown place or has contracted a disease disabling him to appear before a court, even if the testimony is given to a pre-trial investigator or a prosecutor.

Keywords: witness examination, privilege not to accuse oneself, witness' immunity, admissibility of testimony.

* Doctoral Candidate of Criminal Procedure Department of Law Faculty of Mykolas Romeris University.